

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В ІРЛАНДІЇ

Розглянуто основні особливості ціннісних орієнтацій українських трудових мігрантів у країні-реципієнті Ірландії. Зроблена спроба означення відмінностей між вертикальною та горизонтальною трудовою міграцією. Визначено основні три цикли ціннісних орієнтацій українських трудових мігрантів, що перебувають у динамічному русі.

Keywords: *Ukrainian labor migration, vertical migration, horizontal migration, value orientations.*

Ключові слова: *українська трудова міграція, вертикальна міграція, горизонтальна міграція, ціннісні орієнтації.*

Ключевые слова: *украинская трудовая миграция, вертикальная миграция, горизонтальная миграция, ценностные ориентации.*

Українська трудова міграція має тривалу історію й розвиток, який відбувається не лінійно, а циклічно. Сьогодні науковці виділяють уже “четверту хвилю” українських зовнішніх міграцій, яка розпочалася на початку 1990-х років і триває донині [2, с. 1]. Особливою рисою “четвертої хвилі” української трудової міграції є її перехід із вертикальної міграції до горизонтальної, циркулюючої міграції [7, р. 5]. Власне, вибір Ірландії для аналізу ціннісних орієнтацій українських трудових мігрантів є не випадковим – вона найчастіше репрезентується як країна-реципієнт саме горизонтальної міграції.

Метою статті є визначення особливостей ціннісних орієнтацій українських трудових мігрантів у Ірландії як країні-реципієнті, що відображає динамічний перехід із вертикальної до горизонтальної міграції.

Задля досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1) проаналізувати наявні наукові дослідження української трудової міграції, її риси і перспективи статистики та динаміки;

2) на основі аналізу обраних наукових доробків, визначити поняття “українська трудова міграція”, а також “ціннісні орієнтації”, на які й опиратимемося у цій статті;

3) завдяки вторинному аналізу експертних і глибинних інтерв'ю, здійснених у Ірландії, визначити специфічні риси, подібності й відмінності української трудової міграції в цій країні;

4) синтезувавши та підсумувавши емпіричну базу даних, визначити основні напрями для майбутніх досліджень у рамках обраної тематики.

Вивчення української трудової міграції, її рис, перспектив, умов виїзду, адаптації, інтеграції, реінтеграції тощо є міждисциплінарним предметом дослідження. Зокрема, дослідженням української трудової міграції займаються як наукові (Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, Інститут народознавства НАНУ, Інститут соціології НАНУ та ін.) та державні установи (Державна служба статистики України), так і представники третього сектору (Західноукраїнський центр “Жіночі перспективи”, ЛМГО “Лабораторія соціальних досліджень у Львові”, Український центр соціальних реформ, Фонд “Open Ukraine” та ін.).

Якщо громадські організації здійснюють дослідження української трудової міграції відповідно до напрямку своєї діяльності (найпопулярнішими є такі: правовий, гендерний та напрям соціального захисту), то серед науковців актуальним є дослідження соціально-демографічних характеристик мігрантів (В.Бойков, Е.Лібанова та ін.), причин виїзду, умов перебування, процесів адаптації та переорієнтації, творення соціальних мереж трудових мігрантів (Р.Віллер, О.Іванкова-Стецюк, І.Марков Р.Себейтес, М.Шульга та ін.). Важливою віхою у дослідженні міграції як процесу є теоретико-методологічні та методичні розроб-

ки як вітчизняних, так і науковців із близького та далекого зарубіжжя (М.Батіста, Ж.Зайончковська, І.Молодікова, В.Мукомель, Л.Рибаковський та ін.).

Спільними темами, якими останнім часом найчастіше займаються як науковці, так і представники третього сектору, є правовий захист трудових мігрантів (Г.Селещук, Комісія у справах мігрантів УГКЦ тощо) та фемінні дослідження міграції (Ж.Зайончковська, Л.Карачуріна, С.Одинець, Д.Полетаєв, Е.Тюрюканова та ін.).

Проте наявні дослідження трудової міграції, зокрема української, з одного боку, зосереджуються на міграції як на явищі, а не процесі. З другого боку, міграція досліджується у країнах-реципієнтах передусім вертикальної міграції (здебільшого це такі країни-реципієнти, як Італія, Іспанія, Греція, Польща, Росія та ін.), тоді як про горизонтальну міграцію почали лише частково згадувати [3], і ця тема потребує подальшого багатостороннього аналізу.

Зокрема, у цій статті ми хочемо з'ясувати особливості ціннісних орієнтацій українських трудових мігрантів, як засвідчив первинний аналіз емпіричних даних [1], в умовах горизонтальної циклічної міграції.

Тому надалі використовуватиметься таке означення: *трудова міграція* – це просторове переміщення населення задля пошуку роботи та працевлаштування з одержанням за це відповідної винагороди різного характеру. Вертикальна міграція – це міграція населення із країни-донора до країни-реципієнта із зміною статусу, соціального становища трудового мігранта. Тоді як горизонтальна міграція – це міграція населення без змін статусу та соціального становища трудового мігранта, здебільшого цей тип міграції відбувається у напрямі країна-реципієнт ! інша країна-реципієнт.

При означенні терміна “ціннісні орієнтації” й визначенні особливостей їх прояву серед українських трудових мігрантів у Ірландії опиратимемося на теорію постматеріалізму Р.Інглегарта [5, с. 156], а саме на припущення, що процес індустріалізації в сучасному світі приводить до

змін, певних зрушень у ціннісних орієнтаціях, які набувають дедалі частіше постматеріального характеру: зростає важливість сім'ї, розвивається громадянська позиція, людина стає основною цінністю в суспільстві, питання духовності залишається актуальним та важливим тощо. Тому *ціннісні орієнтації* – це вибір особистістю певних матеріалістичних і постматеріалістичних (матеріальних і духовних) цінностей як об'єктів, що формують її цілеспрямовану діяльність, спосіб життя.

Досягнення мети статті передбачає опертя на вторинний аналіз емпіричної бази Фонду Інституту народознавства НАНУ, що складається із семи експертних інтерв'ю із представниками громадського, правозахисного сектору, духовенства Ірландії тощо та шести інтерв'ю з, власне, українськими трудовими мігрантами.

В Ірландії, за офіційною статистикою, перебуває приблизно 3,5 тис. українських трудових мігрантів (експертні дані вказують на цифру понад 10 тис.) [3, с. 48]. Українська трудова міграція в Ірландії характеризується гендерним співвідношенням – 45% жінок та 55% чоловіків [3, с. 48], що є збалансованим і відмінним від цілком “жіночої” міграції у Греції чи Італії та “чоловічої”, наприклад у Росії. За експертними даними, понад 65% українців, які працюють в Ірландії, мають вищу чи неповну вищу освіту [3, с. 48]. Українські трудові мігранти є вихідцями з усіх куточків України, не відзначаючись певною регіональною репрезентацією, а також особливостями ідентифікації серед виділених двох генерацій мігрантів [3, с. 53]:

1) *старша генерація*, яка перебуває в Ірландії сім-дев'ять років, і для них це є країна переважно горизонтальної міграції (країною-реципієнтом вертикальної міграції були Кіпр, Іспанія, Росія, Аргентина та ін.);

2) *молодша генерація* – це висококваліфікована молодь, яка перебуває на еміграції із сім'єю, має перспективи отримати ірландське громадянство, більшість отримує освіту в коледжах Ірландії і водночас не є прив'язаною до конкретного місця, відчуваючи себе “громадянином

світу”. Наступними потенційними країнами-реципієнтами горизонтальної міграції для цієї групи є Канада, США та Австралія [1, с. 452].

Можна припустити, що українська трудова міграція – це соціальна група, яка є так званим буферним носієм ціннісних орієнтацій, що перебуває на точці “між” ціннісними орієнтаціями представників країни-донора, з якої вони походять, та країни-реципієнта, де вони перебувають.

Загалом, вторинний аналіз якісних емпіричних даних дає змогу визначити “хвилеподібні цикли”, стану ціннісних орієнтацій серед українських трудових мігрантів у Ірландії. На сьогодні можна говорити про стрімкий перехід до третього циклу ціннісних орієнтацій.

Перший цикл ціннісних орієнтацій збігається із моментом прийняття рішення про трудову міграцію та першим періодом перебування на міграції, і який триває в окремо взятих випадках, від кількох місяців до одного–двох років перебування в країні-реципієнті. Цей цикл характеризується насамперед матеріалістичними цінностями:

“Причина виїзду – гроші, так як у всіх...”; “З голоду вмирати? Тому виїхала. Заробити на прожиття хотіла...”; “В Україні страшний безпорядок. Ціни на продукти однакові, а зарплати – ні” [1, с. 344; с. 358; с. 394].

Перший період перебування у еміграції є стандартним для більшості мігрантів – пошук робочого місця і працевлаштування. Перше робоче місце розглядають також лише із погляду можливості заробити та забезпечити першочергові потреби, незважаючи на умови праці та додаткові можливості:

“Працювали з 7 до 24-ої, без вихідних. 1,5 євро за годину, утричі менше ніж стандартно” [1, с. 356].

Покращення матеріального становища – це першочергова та основна причина прийняття рішення про трудову міграцію та виїзд. Тому й недивно, що перший цикл визначається матеріалістичними ціннісними орієнтаціями.

Поступово матеріальне забезпечення як цінність починає поєднуватися із бажанням покращення умов праці,

заробітної платні, кваліфікації, самореалізації тощо. Перехід до другого циклу ціннісних орієнтацій відбувається насамперед через здобуття нових знань із сфери законодавства країни-реципієнта, навичок у професії мігранта, досвіду “життя” у новому суспільстві, комунікації з різними категоріями людей та збільшення соціального капіталу загалом:

“У сільському господарстві дуже експлуатують. Сервіс – “треба”, нічого не питали... Працювали в теплицях з небезпечними хімікатами. Умов у теплицях ніяких не було. Потім у депо перейшла” [1, с. 346].

З’являється поняття важливості формування соціального статусу і цінність родини: “В Україні завжди думаєш, де гроші взяти. Та в Ірландії думаєш про роботу, гроші. Але коли почав гроші заробляти, то думаєш про дітей більше, престижнішу роботу, працювати над статусом” [1, с. 331].

Поштовхом до зміни праці є ознайомлення, цілеспрямоване чи ні, із правовими можливостями та передбачуваними аспектами соціального захисту: “Спочатку ніхто не знав англійської. І з роботою було легше до вступу в ЄС. Люди бояться захищати свої права. Колись про стан “work permit” міг дізнатися тільки роботодавець, зараз і мігрант може” [1, с. 339].

Власне, отримані трудовими мігрантами певні знання, а також досвід змінюють умови та можливості для них, формуючи, таким чином, третій цикл ціннісних орієнтацій, що спостерігається сьогодні найяскравіше.

Для наочності й подальшого аналізу третього циклу наведемо кілька типових цитат українських трудових мігрантів про ставлення до теперішнього їхнього життя в еміграції:

“Мені країна подобається, тут не думають про матеріальні речі, тут усе простіше, і добрий народ. Хочеться спокійного життя. Хочеться після роботи бути з сім’єю, після робочого дня не думати про роботу. Тут не так зациклені на роботі, грошах”.

“Люди В Україні – гарматне м’ясо. Слава Богу, що я тут”;

“Ірландія – країна, яка дбає про свого мешканця. Держава виділяє гроші на садок, школу, проживання”;

“В Україні всі дбають про гроші, а не про людей... В Ірландії в суді найперше дивляться на тебе як на особистість і ситуацію, що склалася, а не на статус”;

“Вдячний Ірландії, що відкрила ці можливості для мене. Хочу робити те, що мені цікаво, а не те, що мені треба” [1, с. 333; с. 345; с. 361; с. 374; с. 375].

Отже, третій цикл ціннісних орієнтацій вказує на пройдений та, загалом, успішний процес адаптації до життя в новому суспільстві країни-реципієнта. Передусім в ієрархії цінностей виділяється особистість зі своїми потребами, зацікавленнями та можливостями. Проте сімейна сфера не є другою плановою, тому що не існує паралельно у країні-донорі трудового мігранта (як у більшості представників із вертикальної міграції), а перебуває поруч на еміграції. Тому респонденти часто вказують на так званий поділ свого життя на публічну та приватну сфери, які мають існувати паралельно, не “торкаючись” одна одної.

Поміж тим, що трудові мігранти виявляють громадянську позицію, звертаючись у суди, утворюючи профспілкові організації, все ж таки важливість соціального захисту залишається актуальною. Проте соціальний захист де-юре в Ірландії існує й де-факто, і передбачає формування культури “легальних відносин” між державою та громадянином, мешканцем країни тощо, таким чином з’являється цінність легальних правових відносин та розуміння важливості їх дотримання та розвитку.

Незважаючи на те, що третій цикл ціннісних орієнтацій характеризується чітким проявом постматеріалістичних цінностей серед українських трудових мігрантів, потрібно підкреслити, що ціннісні орієнтації формуються через:

– об’єктивні обставини – законодавство країни-реципієнта, умови праці, соціальний захист, наявність установ

для інформаційного забезпечення, громадських об'єднань як української спільноти, так і центрів емігрантської допомоги тощо;

– суб'єктивні обставини – особисті навички, мотивація та стимул, локалізовано здобутий статус, освіта, наявний соціальний капітал тощо.

Динамічний характер циклів ціннісних орієнтацій українських трудових мігрантів, у цьому випадку в Ірландії, вимагають скрупульозного моніторингу динаміки, з відповідним урахуванням суб'єктивних та об'єктивних обставин. Також тут потрібно брати до уваги той факт, що трудова міграція у Ірландії, що виступає в загальному образі як країна горизонтальної міграції, є “відкритим” об'єктом дослідження для науковців. Більше того, країни горизонтальної міграції дедалі частіше стають країнами-транзитної міграції, тому особлива увага дослідників має бути звернена на перспективні країни міграції. На цей час українські трудові мігранти такими назвали США, Канаду та Австралію, проте це коло постійно розширюється.

Отже, ціннісні орієнтації українських трудових мігрантів у Ірландії характеризуються хвилеподібним характером, що наразі перебуває на третьому циклі. Чітко можна простежити плавний перехід від вітально орієнтованих цінностей у першому циклі, що охоплює період виїзду із країни-донора до країни-реципієнта і перший період трудової міграції, до циклу із яскравими характеристиками постматеріальних цінностей (акцент на особистості з її інтересами та бажаннями, важливість саморозвитку та реалізації, роль сімейних відносин, формування громадянської позиції тощо). При аналізі циклів формування ціннісних орієнтацій трудових мігрантів незалежно від країни-реципієнта потрібно враховувати суб'єктивні та об'єктивні обставини, які стають чинниками динамічних змін у цих циклах. Однак це завдання подальших наукових розвідок.

Література

1. *Архів* Інституту народознавства НАН України. Фонд “Польові матеріали”. Ф. 1. – Оп. 2. – 2008. – 575 с.

2. *Марков І. Г.* Українська трудова міграція кінця ХХ – початку ХХІ століть: динаміка етносоціального процесу: Автореф. дис. канд. іст. наук спец. : 07.00.05 / І.Г.Марков; НАН України. Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича ; Інститут народознавства. – Л., 2012. – 19 с.

3. *На роздоріжжі.* Аналітичні матеріали комплексного дослідження / [Марков І., ерм. Бойко Ю., Іванкова-Стецюк О. та ін.] : за ред. І.Маркова. – Львів, 2009. – 244 с.

4. *Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації* : зб. матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація) / Міжнародний благодійний фонд “Карітас України”. “BrainNetworking”. – Львів : Друкарські куншти, 2010. – 380 с.

5. *Иноземцев В.Л.* Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы : учеб. пособ. для студентов экон. направлений и специальностей / Иноземцев В. Л. – М. : Логос, 2000. – 302 с.

6. *Шульга Н.А.* Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Шульга Н.А. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 700 с.

7. *Vertovec S.* Circular migration: the way forward in global policy? / S.Vertovec // IMI Working papers. – University of Oxford, Year 2007, paper 4. – 54 p.